

עקיבא סקידל

עם הצבא האמריקאי בברלין בקיץ 1945

עקיבא סקידל — חבר קיבוץ כפר בלום משנת 1947. נולד בגורדנה (פולין), סיים את גימנסיה „תרבות“ והיגר לקנדה. בשנים 1938—1940 היה מוזיקר הנועת „הבונים“ בארצות-הברית. ב־1943 גויס לצבא האמריקאי ושירת בו עד סוף 1945; ומה 1 בספטמבר 1944 בגרמניה. ב־1946 ריכז בארה״ב, מטעם המוסד לעליה, את הצוותים לאוניות של עליה ב־1. במלחמת השיחרור, כרב־סרן, ריכז את ענייני המחיל במטכ״ל. בשנים 1953—1955 הורה מתמטיקה באיוורן, באורגים ובאוניברסיטה הפתוחה. תירגם תוכניות לימודים. המכתבים המתפרסמים כאן הם חלק מהמכתבים שכתב לאשתו אטי בימי שירותו בצבא האמריקאי.

גרנובורג, גרמניה, 26 ביוני 1945 :

הבוקר נמסר לי שעלי להתכונן לתזווה. מהפלוגה שלנו יוצאת קבוצה לברלין, ותפקידה להכין איכסון לפלוגה כולה. [התברר לי שהאוגדה שלנו, האוגדה המשור־יינת השניה, כובדה בתפקיד של חיל־המצב האמריקאי הראשון במה שמויעד להיות האיוור האמריקאי של ברלין.] עלי כוּטל להיות המתורגמן מרוסית. ידיעותי ברוסית צולעות למדי, ומיושנות לא מעט, אך אין בפלוגה אף אחד היודע רוסית יותר ממני. נראה איך יפול דבר.

ברלין, 3 ביולי :

והו זה: ברלין. הגענו שלשום, ואתמול התרוצצנו כל היום בחיפוש אחרי מקומות מגורים לפלוגה שתגיע אחר־ינו. אמש ערכנו מסע — אני ועוד חייל — לתוך לבת של ברלין — „אונטר דן לינדן“, ת, טירגארטן, בניין תרייכסטאג, משרד ראש הממשלה, בניין האוויריה, בית האופרה, הקתדראלה, ארמונו של הקייזר וילהלם וארמונות הנסיכים והנסיכות למיניהם — כולם עיי חרבות, רק פה ושם מתנוסס עדיין עמוד לתפארת. את בניין משרדו של היטלר עברנו בתדרכתו של מאויר מהצבא הרוסי — הצטרפנו לקבוצת קצינים רוסיים שהיו בסיוול. הרבה נחרב, אך רואים עדיין את החדרים הנפרדים, את אולם הקבלה הענקי, קירותיו מצופים שיש ומוזאיקה, ירדנו למקלט ונכנסנו לחדרו של הרשע בכבודו ובעצמו, המקום שבו

נשאר — כך אומרים — עד סופו המר. המקלט כמעט לא נידק, והרוסים אינם מאמינים שהוא סתם. אגב, את המכתב אני כותב על דף נייר שלקחתי משולחני — זאת תהיה פעם מוכרת מעניינת.

כמובן שפגשתי את הרוסים מיד עם בואנו, ומיד ניתנה לי הורמנות ראשונה לתפקיד כמתורגמן. לא יכולנו להגיע לשטח שלנו בלי לעבור את האיוור הרוסי. באחד המקומות נעצרנו על ידי חייל, ואז הופיע מאויר ושאל אותנו לאן פנינו מועדות. התחלתי להסביר לו, אך פתאום הופיע קהל רב מתושבי המקום להסתכל במראה המופלא — חיילים אמריקאים — והמאיר אמר במהירות: „הנה הגרננים באים. סעו קדימה, הסתלקו, מהר“.

בערב הגענו אל מקומה של יחידה צבאית רוסית בתוך ברלין, והתחלנו להתעניין במקומות לינה עבורנו. יצא לקראתנו סגן ראשון רוסי — הספקתי כבר ללמוד את כל סימני הדרגות שלהם — ומיד נתברר לי שהוא מאחינו. כן, הוא מדבר קצת גרמנית — במבטא ליטאי. קיבלו אותנו יפה מאוד. הומינו אותנו לאכול, ולא סירבנו. הם התנצלו על טיב הארוחת, כי לא ציפו לנו. ובאמת האוכל היה צנוע למדי, אך בתחלת משביע: בשר קר, בצל ירוק, תות, חלב חמוץ. לעומת זה לא חסר משקה, עד מהרה הופיע הקאפיטאן הרוסי והתחיל להרים כוסית אחר כוסית — כולן „לידידות רוסית-אמריקאית“. הקצין שלנו, בעזרתו, ניסה להיות יותר מקורי והציע לשתות לשלישיה סטאלין-טרומן-צ'רצ'יל, אחר-כך לשלישיה אייזנהאואר-מונטגומרי-זוקוב, אך אחד הרוסים עמד על כך שגם בפעם זו נוסיף את שמו של סטאלין. שיהיה כך. במסיבה השתתפה גם גברת צעירה ונחמדה, ברלינאית. הקצין שלנו טאל, בצחוק, אם היא בשבילו או אולי בשביל הסמל שלנו, אך ידידנו בעל המבטא הליטאי השיב ברצינות נמורה: „היא של הקאפיטאן“. לו חיכינו עוד כמה דקות, כי אז לא היה צורך לשאול: הוזג נעלם מהאופק, אך כל זמן שהגברת היתה בינינו הוסיפה נוסף של עניין למסיבה הקטנה. נפרדנו בשעה 1.30 אחר חצות.

יהודים? עד כה יש לי מגע עם רבים: השניים כקבוצה שלנו, הקצין הרוסי, גם הספקתי להכיר משפחה, אם ובנה, שזה עתה יצאו מהמחנות. הבן, פריץ סימן, בחור כבן 21, יפה-תואר טאין כמוהו ועושה רושם מצויין. אני מתכוון לראותם שוב הערב. אם אוכל להתפנות, בכוונתי להגיע ביום שישי לאיוור שארלוטנבורג, לתפילה הראשונה בברלין לכבודם של חיילים יהודים.

מה יהיה אתי כאן, אינני יודע. אני מקווה שאמשיך בתפקיד המתורגמן: זה יתן לי חופש תנועה, ובוודאי גם תנאים טובים יותר. לו ידעתי קצת יותר רוסית, הייתי בטוח שאמשיך בתפקיד, אך במצבי אין לדעת אם לא יופיע מנמחה גדול ממני, אני מתפלל איך שאני בכל זאת מצליח להסתדר בדיבור, אחרי כל השנים שעברו.

באשר לעיר היפה הזאת — החורבן הוא גדול. אם זה לא ילמד אותם לקח, שום דבר לא יועיל.

5 ביולי:

בינתיים התמקמנו בבית יפה מאוד — שישה אנשים בסך-הכל: הקצין שאנו נסעתי וכל היחידה שלו לחקירת שבויים. אני נשאר צמוד ליחידה הזאת, כמתורגמן, כל זמן שנישאר בברלין. עד מתי, אף אחד אינו יודע. אך בינתיים לא חסר עניין. ברלין עדיין עיר גדולה, והמגע עם הרוסים מלא הפתעות כל רגע. לא משעמם כאן.

בפעם הקודמת כתבתי על החורבות של העיר. זה נוגע בעיקר למרכז העיר, לחלק המסחרי והתעשייתי. אנחנו גרים בשכונת מגורים במערב ברלין, וכאן ההרס הוא קטן הרבה יותר. כמחצית הבתים נשרפו עד היסוד, אך הרושם הכללי הוא לא של עיר הרוסה. אולי זה בגלל הגינות והעצים שמסביב לכל בית, וכל בית הוא בעצם וילה. בהפגזות השתמשו כאן כנראה בעיקר בפצצות תבערה, וכחוצצות מכך רואים בית שרוף עד היסוד ועל ידו בית אחר שלם לגמרי. אנחנו מתגוררים באחת מהווילות שלא נפגעו.

כל מה שאני מתאר מתייחס למראה החיצוני. אך מרוצת החיים בחלק זה של העיר הוורת למסלול הרגיל, במיוחד בכל מה שנוגע לצרכים היסודיים. קו המים הראשי לא נפגע. גם לא קו החשמל, אף כי יש הפסקות חשמל תכופות לשם חסכון בשחם. החשמליות אינן פועלות, ורואים מעט מאוד מכוניות, חוץ מתרכב הצבאי. האזרחים נעים באופניים. רבים מהם עוברים בשירותים הציבוריים, בעבודות תשתית לצרכים האלמנטאריים כגון תיקון דרכים, באפיית לחם ובשירות עבא הביכוש. הרוסים מספקים הרבה בידור: סרטים (רדסים), קונצרטים, להקות קאבארט. אומרים לי שבברלין קיימות כ-250 להקות קטנות מסוג זה. הלכנו לאחת התצוגות האלה, אך איחרנו — הכל נגמר בשעה 9 בערב. ראינו קהל של צעירים שנשארו אחרי ההצגה, להחליף כמה מלים עם השחקנים, או סתם לבלות את הזמן עד 10.30, שהיא שעת תחילת העוצר. איזו אווירה מיוחדת של עצב וחוסר-מעש אופפת את חבורת הצעירים האלה. לא שאני מרחם עליהם, חלילה, אך הם מזכירים לי משום-מה את חבורת הנערים הסריח-הקוה, אליה השתייכתי בעיר מולדתי שבפולין, בסוף שנות העשרים. מאידך רואים כאן סימנים ברורים של התאוששות, כאילו הגרמנים מתייחסים ברצינות לאמרה: „אם אין אני לי, מי לי?“

הנושא המעניין ביותר, כמובן, הוא נושא הרוסים. קל להבין כמה מרגש היה המפגש הראשון עם קבוצת חיילים הרוסים, אף כי קשה לומר שחם הרשימו. לאחר שחיים בצבא שבו אף אחד אינו הולך ברגל, אלא לצורך התעמלות, רשבו אין זכר לסוס, קשה היה לא לחייד למראה טור עובר של חיילים סובייטיים — כמאה חיילים בלויים, הולכים ברגל ונושאים ציוד רב, ואחריהם 2-3 עגלות עם סוסים, עמוסות ציוד כבד יותר. הספקנו לראות גם ציוד מעולה, אך אין בכוחו של ציוד זה למחוק את הרושם הכללי שמשאיר החייל הרוסי, כולל הקצין, ואין זה רק עניין של מראה חיצוני. נודמן לי כבר לדבר עם עשרות חיילים ועם כשני תריסרים קצינים, כולל שלושה מאוירים ושלושה קאפיטאנים, ורק מאויר אחד בכל החבורה הזאת נראה כחייל מסודר ובעל יכולת. כל יתר הקצינים מתנהגים כאנשים מלאי חשיבות עצמית עקב עלייתם למעמד של כוח ואחריות, כמו ילדים קטנים עם

צעצוע מורכב חדש. הרבר מורגש במיוחד כשהם כאים במגע עם כלים מכאניים — מנוף, ראדיו, תותח — והרי בצבא מודרני הכל ממוכן ומורכב!

אספר כמה דברים על יחסם של הרוסים כלפי האחרים, כלפינו וכלפי הגרמנים. מתברר שהסיפורים שהפיצו הגרמנים על התנהגות הצבא הרוסי מתאמתים עליידי הנסיון בחודשים האחרונים. לא שאני מרחם עליהם — כל הוועדות שנעשו להם אינן משתוות עם מה שעוללו הם לנו — אך עם זה אי־אפשר להצדיק את כל מעשי החזירות שנעשו, ושהצבא הרוסי אחראי להם. אינני מתייחס לכך שהצבא הרוסי „ניקה” את כל המחשבים ואת כל התגובות, והוציא את כל הצידוד הניתן להזנה, מדובר בעיקר בהתנהגות החייל. מקרי אונס הם מעשה יום־יום, וכן גם ביות של כל הבא ליד. אפשר לומר שהאחריות נופלת על החייל הבודד ולא על השלטונות, אך אין ספק שהרסן הותר לפי הוראה מלמעלה. אחד הקומוניסטים המקומיים שאנו דיברתי הודה בכך, אף כי לא ידע להצדיק זאת. מאידך לא חסרים מאמצים לקנות את לבת של האוכלוסיה המקומית, בדרכים שונות. כבר סיפרתי על השעשועים שהרוסים מארגנים לאוכלוסיה האזרחית. הם מספקים גם לחם — אולי לא תרבת יותר מלחם, ודלק כמעט שאיננו בנמצא. ברחבי העיר תלויות כרזות צוק, ועליהם ציטוטים מדברי סטאלין: „החיילים באים והעלכים, אך העם הגרמני והמדינת הגרמנית חיים לצד”, „השמדת העם הגרמני איננה אחת המטרות של האומות המאוחדות”, „גדולת הצבא האדום היא בכך שהוא תופשי משנאה גועית כלשהי, גם לא לגבי הגרמני. מטרתו אך ורק להשמיד את הפאשיזם ואת המיליטאריזם הגרמני”, ועוד. קשה לומר שלמאמצים אלה יש הרבה השפעה: האיש ברחוב מושפע ממה שקורה לו אישית, לא מהכרזות מדיניות. אני חוזר ואומר: לא שאני מרחם על הגרמנים, אלא שקשה לתודות עם מעשי הצבא הכובש. ויש להגיה שיהיו צרות בין הרוסים לבין החייל האמריקאי המצוי. אחד מאתנו היה מעורב בתקרית קטנה בערב השני לשהותנו כאן, כאשר הרוסים עדיין היו באזורנו: חייל רוסי הוריד ילדה מקומית מאופניים, שעליהם רכבה, האמריקאי ראת זאת, ומבלי לחשוב הרבה סטר לעמיתו על לחיו. בכלל החיילים הרוסים תופסים כל זוג אופניים שכא לקראתם, נוסעים עליו עד שנוצר תקר, זורקים אותו ותופסים זוג אחר. סיפורי לי — אף שלא ראיתי זאת כמו עיני — שראו אחד נוסע על אופניים בלי צמיגים בכלל, על גלגלי הברזל — העיקר שנוסעים.

הרוסים ואנחנו: הצטברו כבר מיספר מקרים שמתחילים לציר תמונה כללית. סיפרתי על המסיבה בערב הראשון. כעבור יומיים התקיימה עוד אחת, הפעם בלי הברלינאית — אולי אחד מאתנו שם עליה עין יותר מדי. היחסים נראים קורקטיים, אך לא יותר מזה. כל הזמן הם חוזרים על נכונותם לעזור לנו, אך כבר לבקשתנו הראשונה, שהיתה קטנה ביותר, ניתנה תשובה שלילית. היתה זו בקשה שיגרתית ביותר: הקולונל שלנו רצה לדעת את כתובות הבתים שבהם עדיין מתגוררים חיילים רוסיים, על־מנת שלא יסריד אותם בחיפושיו אחרי מגורים לחיילים שלנו. הוא רצה רק כתובות, לא מיספרים, והמדובר היה בסך־הכל אולי ב־20 או 30 חיילים. חסגן הראשון (היהודי) — נראה לי שהוא הקומוניסאר הפוליטי של היחידה שלהם — השיב בשלילה. בתחילה אמר שאיננו יודע איפה מתגוררים אנשי.

אמרתי לו: אפשר לברר במשך היום. אך הוא אינו יכול לסטור את הפרטים — נצטרך לקבל אותם מהקולונל שלו. גם בערב היו סימני החשדנות ברורים למדי. דיברנו על דא ועל הא, אך כששאלתי אותו לתומי כמה קצינים יש במקום, השיב הקאפיטאן: „בדיוק המיספר הנחוצ“. אחרי־כך התחלנו להשוות אקדחים, ואחרי שאחד הטאקדחים האמריקאיים עבר מיד ליד, ניסה הקצין שלנו לקחת את אקדחו של הקאפיטאן כדי להסתכל בו מקרוב, אך זה לא הגיע לחוציא אותו מידו, והאמריקאי מיהר להציע סיגריה בתמורה. אך ייתכן שהחשדנות אופיינית בעיקר לדרגים הנמוכים. המאיר, שעליו סיפרתי, מתנהג בצורה חופשית לגמרי. אולי אפשר להסביר זאת בשני אופנים: א) הקצין הזוטור חושש שמא יעשה מעשה, ומשחק „על בטוח“; ב) הקצינים הגבוהים יותר הם גם מתוחכמים יותר ושומרים את החשדנות לעניינים יותר חשובים.

אלה, כמובן, רק רשמים. המגע בינינו לבינם נעשה מוגבל מיזם ליום והתמקד רק בעניינים רשמיים. נאסר עלינו לצאת מהאזור האמריקאי, ואני שומע שיש קשיים עם הרוסים אפילו במעבר מהשטח של היחידה שלנו אל האזור האמריקאי הראשי, שבו נמצאים מחסני האספקה שלנו. הדבר בוודאי יוסדר מלמעלה, אך בינתיים אין החיילים שלנו יכולים להבין התנהגות כזו מצד אחיהם לנשק.

תחפלאי מיהו הנער בתצלום. זהו אחד בשם אברהם פרימר, בן 14, טוראי ראשון בצבא הרוסי, שרת של אחד המאירים. יש מאחוריו היסטוריה: מוצאו מווארשה. היה ארבע שנים במחנה־ריכוז, חלקן במיידאנק. הוריו — שניהם ניספו. בחורף שעבר ברח מהמחנה והצטרף לפארטיזאנים. פעם נקלע בדרכו קצין גרמני (את דרגתו לא ידע, אך לפי תיאור הסימנים על בגדיו היה זה כנראה סגן־אלוף) בלתי חמוש. הנער לקח אותו בשבי והוליך אותו למחנה צבאי רוסי בקירבת מקום. תמורת זה צירפו אותו הרוסים לצבא. הוא מקבל מזון ובגדים, אך קשה לומר שטוב לו. הוא בודד בין זרים — לו רק יכול היה להימצא בין יהודים. לפולין אין בכונתו לחזור, ומה יהיה אתו אין הוא יודע. ייתכן שימשיכו לתחזיק אותו בצבא, וייתכן שלא. אין הוא רוצה להישאר. בין החיילים יש שמתנהגים אתו בסדר, אך אחרים אינם אוהבים יהודים (אגב, שמעתי חייל רוסי אחד אומר לשני: „אל תעמוד על המקח כמו יהודי“). הוא בוודאי שמע זאת במקום כלשהו, גם במולדת הסוציאליסטית). דיברתי ארוכות עם הנער. סיפרתי לו על בוכנוואלד, על קיבוץ ההכשרה של יוצאי בוכנוואלד. כמה שהיה רוצה לעלות ארצה! האם הדבר אפשרי? מה מתרחש שם? מה עם הצבא היהודי? האם הכריזאדה השתתפה בהרבה קרבות? סיפרתי לו מה שידעתי, ואמרתי: אף פעם אל תשכח מי אתה, ואל תפסיק במאמצך לעלות לארץ־ישראל — בסופו של דבר תצליח...

ז ביולי:

...מזדמן לי לדבר עם הרכה אנשים — גרמנים, רוסים, יהודים — ויש לי עניין רב בשיתות אלה. ברגע זה נמצא אצלי בחדר חייל משוחרר גרמני המנסה לקנות את לבי בסיפורי־וועה על הצבא הרוסי. כמובן, סיפרתי לו על מעשי הגרמנים. הוא טוען שהיחידה שלו, שהיתה שנה שלמה ברוסיה, לא עשתה כל

רע. בכלל, הוא לא ידע דבר, ועדיין אינגו יודע דבר, מסכן, אפילו עכשיו הוא מוכן לתאמין רק למראת עיניו. התפתח ויכוח בינו לבין אחד החיילים שלנו. לגרסני טענה נוספת: הצדק עם בנות-הברית, רק משום שניצחו במלחמה. זאת טענה ששומעים לעתים קרובות: הם ידדו באשמה, אך רק לפי קניימדות שלנו, וקניימדות אלה הם הקובעים, בגלל שניצחנו. הסיפור חוזר על עצמו: „כן, אך יש צד אחר לעניין“, והמסקנה המתבקשת היא שאשמתם העיקרית היא בכך שהפסידו במלחמה. לו ניצחו, כי אז היו מעשיהם נחשבים לצודקים.

אתמול בפגשתי עם קצין רוסי והתברר לי שהוא כמעט בן-עיר, מסביבות גרודנה. היה עלינו להסדיר כמה עניינים, והוא הכניס אותנו אל דירתו ונהג בנו הכנסת אורחים למופת. הוא הגיש לנו חלב טרי — גפלא: מיספר חיילים רוסים עוסקים קצת בחקלאות, בצד עיסוקם הצבאי, בעיקר בגידול פרות לחלב. לא פעם רואים חייל יוצא עם כמה פרות למרעה. אך בדרך-כלל הם מסתלקים מנאחור שאנחנו תופסים, והמנע אתם אינגו רב. ממשיכים לשמור סיפורים על התנהגותם הגרועה כלפי האזרחים, כולל נשים וילדים. כשהגרמנים באים לספר סיפורים כאלה, אנחנו מעמידים פני חם, אך בינינו לבין עצמנו אנחנו יודעים שהסיפורים הם אמת. הקצין שלנו, שהיה פעם אוהד של הקומוניסטים ועד לפני כמה שבועות לא חדל מלשבח את הצבא האדום, מדבר עכשיו לגמרי אחרת — במרירות ובזעם כמו כולם. קשה להתייחס אחרת להתנהגותם.

אמש חשבתי לגשת לביתו של פריץ סימון, אך ירד גשם ועף, ונשאיתי בבית. שיחקתי שחקט עם הריב-סמל, וניצחתי שלוש פעמים רצופות — לא רע.

8 ביולי:

אמש הייתי אצל משפחת סימון. פגשתי את האב ושמעתי את סיפור התלאות של המשפחה במשך שלוש השנים האחרונות. פגשתי גם את האיש שהסתיר אותם שנתיים וחצי: אדם פשוט, פועל בניין במערכת הרכבת התחתית של העיר ברלין — איזו הרות פנים! הוא בודד, גרוש, ילדיו בצבא ואין הוא יודע עליהם דבר. הוא הכניס את שלוש הנפשות של משפחת סימון לביתו, וארבעתם חיו על כרטיס מזון אחד. המשטרה ערכה כמה חיפושים במשך השנים, מצאה את המשפחה ללא ניירות, וציוותה עליהם לבוא ולהירשם, אך איכשהו הצליחו להתחמק. האב, רופא-וטרינר שהזיקנה קפצה עליו בטרם עת, לא יצא מחבית במשך שנה וחצי. את המזון הדל, שקיבלו מבעל-הבית, השלימו בבשר סוס שקיבלו מידידו של פועל הבניין, ובלחם שקיבלו מאופה בסביבה. האופה ידע על נוכחותם, אך לא ידע שהם יהודים. כאשר הופיעו השוטרים, סיפרו שהם מפומראניה, מאזור נפרד, ומסם הם גם מקבלים מזון, ולכן אין הם זקוקים לכרטיסי-מזון, וכרטיסים גם לא מגיעים להם. אל ההפצצות התייחסו ברגשות משרבים. הם שמחו שמפציצים, אך בשבילם היתה בהפצצות סכנה נוספת: לו נפגע הבית, ואם גם לא נפגעו אישית, הית מצבם ללא נשוא, כי היו נשארים ללא קורת-גג, והיו מתגלים. בעל-הבית נקרא מיספר פעמים לצבא, במיוחד בחודשים האחרונים, כאשר חוקם המשמר האזרחי, שהורכב מאנשים מכל הגילים, אך הוא לא רצה ללכת, בעיקר בשל דאגתו

לגורלם. הוא השתמש בתכסיסים שונים עלי-מנת להתחמק מהשירות. בסוף, מחוסר ברירה, גרם לעצמו חתך ברגל — זה היה בסוף מארס השנה — מתוך תקווה שהמלחמה תיגמר עוד לפני שהפצע יגליד. וכך באמת היה: לוחיתומנים שלו פעל בצורה מושלמת. בקרב על ברלין נפגע הבית עלי-ידי פגז, והם נאלצו לעזוב. המטפחה היתרדית נשארה חשופה לעין כול, אך זה היה כבר ימים אחדים בלבד לפני הסוף, ואף אחד לא שם אליהם לב.

אלא שלפריץ הצעיר היו בעיות. הכול שאלו אותו, איך זה שהוא איננו בצבא. סיפר שהוא סובל משחפת — סיפור לא כל-כך מתקבל על הדעת. לפי מבנה גופו החסון, אך לא היה לו סיפור יתר טוב. מי יודע כמה ומן היה מחזיק מעמד בסיפור זה, אלא שכאמור נסתיימה המלחמה עד מהרה. כעת אנחנו מנסים לעשות משהו למענו. ייתכן שיקבל עבודה במימשל הצבאי. דיברתי עם המייג'ור, ויש סיכוי. הוא היה רוצה להתגייס לצבא האמריקאי, אך זה לא בא בחשבון. הם רוצים להגר לאמריקה, אל אחי האם. אתמול העברתי אל האח מכתב מהם. חוץ מהטיפול בהשגת מקום-עבודה, אנחנו דואגים להביא להם קצת מזון. איסנם יש להם כרטיסי-מזון, אך אלה אינם שווים הרבה: הקצבת המזון שמקבלים האזרחים היא מועטת ובאיכות ירודה. נראה מה עוד אפשר לעשות למענם.

9 ביולי:

הרוסים ממשיכים להיות נושא לשיחות היום, ומפעם לפעם יש לנו קצת בעיות אתם. אתמול, למשל, עצרו חיילים רוסים ג'ייפ שלנו, החזיקו אותו חצי שעה, וכאשר שיחררו אותו סוף-סוף הודיעו לנוג שלא יעזו לנסוע עוד פעם בדרך שבה נסע — וזה היה בתוך האזור שלנו. מסרנו על כך לקאפיטאן הרוסי. הוא כבר ידע על העניין, טען שעשו זאת חיילים מסביבה אחרת, שנקלעו לכאן במקרה, וביקש את סליחתנו. בו-במקום קרא לקצין-התנועה שלו ונתן הוראות בצורה שלא תשאיר כל ספק. ממשיכים לשמוע על התנהגות הצבא הרוסי. אחד החיילים ביחידה שלנו טוען שזוהי תוצאה של ה"התבהמות" שנגרמה עלי-ידי המלחמה. ללא ספק, יש בזה משהו. השפעת המלחמה מורגשת גם בהתנהגות החייל האמריקאי, אך ללא השוואה בין השניים.

10 ביולי:

...הדואר אינו מגיע באורה סדיר, ויש גם בעיות אספקה, אפילו בעניין המזון. קיימים כנראה קשיים עם הרוסים, ששיירות האספקה חייבות לעבור דרך האזור שלהם בדרכם אלינו. אך זה יסתדר. בכלל יש עוד הרבה חיכוכים בינינו לבין הרוסים. באזור שלנו, אף כי אנחנו נמצאים כאן כבר שישע ימים, השליטה למעשה היא עדיין בידי הרוסים. משהו התפוצר, אך אינני יודע מה. כעת עלי להכין שלט ברוסית, מיועד למרדון, "הצלב האדום" (מרדון תחילים האמריקאים), ועליו יהיה כתוב: "לחיילים אמריקאים בלבד". אצטרך להסתכל בשלטי הרחוב הרוסיים, עלי-מנת לוודא שאני מצייר את האותיות כהלכה.

11 ביולי:

אמש ראיתי את פריץ ואת אמו, כמעט ודאי שהוא יתקבל לעבודה במימשל הצבאי: להיות נקבעה לו פגישה עם המייג'ור. האם נתנה לו מתנה — קמיע, כעין מזוזה, שענדה במשך כל שנות המלחמה, למרות סכנת הנפשות שבדבר, היא מסרה לו שכשבת התקיים תפילה בבית הכנסת, ונשלחה הוסנה ליחידה שלנו, אני מקוה שידעו לנו להשתתף, אף כי יש קושי בדבר: אין מרשים כאן לחיילים להשתתף בתפילות אזרחיות, אלא אם אין הסדר לאנשי אותה דת לתפילה בצבא, ולא ידוע לי אם נמצא רב צבאי בברלין או לא. אם ישנו כזה, לא שמעתי עליו עדיין. נוסף על כך, התפילה התקיים בשארלוטנבורג, בצפון-מערבה של ברלין, באזורי הכיבוש הכריטי, ולפי התקנות אסור לנו לצאת מהאזור שלנו. בכל אופן אשתדל להגיע ולהיפגש עם שרידי קהילת ברלין. אגב, האשה שומרת מצוות בקפדנות (בעלה הוטרנאר — לא). היא איננה נוסעת בשבת, וזה אומר שבכדי להגיע למקום התפילה תצטרך ללכת ברגל שעתים-שלוש בכל כיוון. זה לא הרבה, היא אומרת.

קשה לומר משהו ברור על תחסיים בין החיילים האמריקאים והרוסים. כאשר שני הצדדים שומרים על קור-הרוח ואף אחד איננו שתוי, הכל מתנהל כשורה, משותחים בידדות. הרוסים מודים בתרומה המכריעה שתרם הילי-האוויר האמריקאי לכיבוש ברלין. ובאשר למלחמה ביאסאן, הם אומרים — אם אתם במלחמה, אז גם אנחנו. עם כל הידידות הזו, מספיק זיק קטן לתיא לידי התפוצצות, כי מאחורי הדיבורים הגינוחיים מסתתרת אצל הרוסים רברבנות, תוך חוסר משמעת והרגשה פתאומית של חופש ביטוי, בעוד שאצל האמריקאים מתבלטת הרגשת עליונות ווללול באחים לנשק הקרועים והבלואים. היו כבר כמה וכמה תקריות.

אומרים שהנשיא שלנו נמצא כבר בסביבה, לקראת מיפגש ה"גדולים". אחד החיילים שלנו דיבר עם חייל אחד, שלדבריו לחץ את ידו של רוזוולט. אתמול הגיע הרבה דואר ליחידה שלנו. אלי יגיעו המכתבים רק כעבור יום-יומיים. נחכה. אני מקוה שבין המכתבים תהיה גם תגובה למכתבים שכחתי אחרי הביקור במחנה בוכנוואלד ובקיבוץ שלידי.

12 ביולי:

אתמול הייתי בפוטסדאם, זהו פרבר של ברלין, שלפי המסופר עומדים להיפגש שם שלושת הגדולים. בכלל, יש לנו כעת יותר חופש תנועה, שלושת המפקדים משלושת אזורי הכיבוש של ברלין נפגשו, ועכשיו הכל בסדר — אין עוד אי-הבנות. כך, לפחות, הודיעו בתודעה רשמית. זה אומר שמותר לנו לצאת מהאזור שלנו — אין זה אומר ששמרנו על האיסור עד כה. הרוסים מסרו את הפיקוד על אזורנו באופן רשמי לאמריקאים, ומפקד האגודה שלנו שינה את דעתו ביחס למעדון של הצלב האדום: מעתה מותר לרוסים ולבריטים להיכנס בליווי חייל אמריקאי. וכל זה לאחר שטרחתו כה רבות לצייר שלט ועליו כתוב — במלים יותר מגוממות, כמוכן: „הרוסים — לעזאזל החוצה". כעת אצטרך להכין שלט חדש, אך המשפט הרוסי שעלי לחבר הוא מורכב מדי בשבילי — אהתי זקוק לעזרה.

אתמול פגשתי מאיור מהעיר קייב, יהודי, ובסוגתי לראותו שוב הערב (אולי הוא יעזור לי בעניין השלט). פגשתי אותו על הכביש, תוך כדי שיחה עם כמה חיילים רוסים. הוא ניגש אלינו, ומיד התברר עם מי יש לי עסק. שאלתו הראשונה הייתה: „מהו הלאום שלך?“ אצל הרוסים — שלא כמו אצל האמריקאים — קיימת תבונה חדה בין לאום לבין אזרחות. אם תאמר להם „אני אמריקאי“, הם יענו: „ברור, אך מאיזה לאום?“ ואותי תמיד שואלים שאלה זו, כי לא פגשו עד כה אמריקאי דובר רוסית. אמרתי למאיור שאני יהודי, והוא עונה לי (בידיש): „איך אויך“ (גם אני). אמרתי: „אני יודע, שלום עליכם“, והוא: „עליכם שלום“, אני: „וואס מאכט א ייד?“ (מה שלומו של יהודי?) והוא: „א דאנק גאט“ (תודה לאל). ואני חושב לעצמי: לא רע בשביל מי שגדל ברוסיה הסובייטית, האתאיסטית. החלפנו עוד מיספר מלים, והוא הומין אותי אליו. אשתדל לתגוע.

13 ביולי:

הבוקר לקחתי את פריץ אל המייגור שלנו, ושלושתנו הלכנו אל הקולונל העומד בראש המימשל הצבאי. סודר לו מקום עבודה. מה בדיוק יעשה, לא ברור לי — נדמה לי שאף אחד איננו יודע — אך, העיקר, הוא מתחיל לעבוד מחר בשעה 9 בבוקר. הוא יודע קצת אנגלית, ואני מקוה שיסתדר.

אתמול פגשתי שוב את המאיור היהודי בענייני הצבא. יצא לנו לדבר קצת בידיש. הוא השאיר רושם טוב מאוד. התעניין במצב היהודים באמריקה; בעיקר באנטישמיות. אמרתי לו שאין להשוות כלל עם מה שהתרחש באירופה, אך הם אינם אותבים אותנו, ואי אפשר לחוקק חוק נגד זה. נראה לי שהבין יפה את הרמז לנסיגות הסובייטיות להילחם באנטישמיות בעזרת החוק. „ומה אצלכם?“ שאלתי אותו. „אותו הדבר“, אמר. סיפרתי לו מה שמסר לי אברהם, הנער בן הארבע עשרה, על הרגשתו בצבא הרוסי. „הוא צודק“, השיב לי. גם הוא עצמו, המאיור, מרגיש כמותו. ומדובר בקצין גבוה, לא בנער משרת. הוא רצה מאוד להמשיך בשיחה, אך זה לא התאפשר. הוא הומין אותי לבוא אליו באחד הערבים. ברור לי שאעשה כל מאמץ, אף כי המרחק גדול ואינני יודע איך אגיע.

באותו מעמד פגשתי בעוד מאיור ואשתו (קצינים סובייטיים רבים לוקחים את „רכושם הפרטי“ אהם. מדוע לא ניתן גם לנו לעשות זאת?). מיד נישאתי שגם הם מאחינו. המאיור הראשון אישר את נישואי. האשה דיברה אנגלית טובה למדי, והחלטתי לפנות אליה בקשר לשלט. היא עזרה לי ברצון, ושמתתי שהצלחתי למלא את המוטל עלי.

יום א', 15 ביולי:

אתמול אחר-הצהריים הייתי באזכרה בבית-הכנסת ברחוב פאסטאלוצי. חשבתו שאף פעם לא אגיע, אך טוב שהצלחתי. הטקס היה מרשים ביותר. בית-הכנסת, שבו נערכה האזכרה, נשרף כולו; נשאר רק מבנה האבן. המבנה הפנימי — הריצפה, הספסלים, הדלתות, החלונות — הכל נשרף. זה קרה ב-1938, בליל הברדלח.

בית־הכנסת השרוף השרה אחרת אימים. התאספו כ־200 איש: הרבה זקנים, וכאלה שנראו זקנים, אך גם די הרבה צעירים. דיברתי עם אחדים בגיל הנעורים. הגעתי עוד לפני תחילת תאוצה, ומיד פנו אלי כתריסר אנשים בשאלות ובבקשות: איך הם יכולים להתקשר אל קרוביהם בארצות־הברית, באנגליה, בארץ ישראל, באמריקה הלא־טינית, ולהודיע שהם נשארו בחיים? אמרתי לכל אחד, שאם ימצא לי מכתב, אעביר אותו הלאה. תהיה זאת משימה לא קלה, אך האם יש לי כאן עיסוק חשוב יותר? רבים מהם אינם יודעים את כתובת קרוביהם בחוץ־לארץ, כי חששו להחזיק כתובת כזו בין נירוותיהם. לכן, בנוסף למכתבים, בסוגתי גם לתעביר רשימה של כל היהודים שנשארו בחיים בברלין. אחזור לבית־הכנסת ביום ב' או ג', ואז תהיה מוכנה הרשימה הראשונה. מעריכים שמיספר השרידים עולה על האומדן הראשוני. שמעתי שני מיספרים — 2000 ו־6000 — ואינני יודע מה האמת. אני מקווה לברר את המיספר הנכון כשאחזור ואשוחח עם ד"ר מגור, יו"ר הוועד היהודי שהוקם.

באשר לאוצרה: אני מצרף כאן את התוכנית, וכן את הטלמי הצהוב שקיבלתי מאחד הצעירים. החלק המרשימים ביותר באוצרה היה הפתיחה: החזן, גולדין שמו, בן 74, טריגה, בירד, „שהחייני" בקול חזק וצלול, מדחים לגילו. הקהל התחיל להתייפח, והבכי נמשך עד הסוף. אחד הנאספים תדליק את נר התמיד, ותאוצרה עצמה תתחיל. ד"ר מגור הזכיר את הצוה המקובלת, שבשעת הוכרת נשמות נוחגים אנשים, שבמשפחתם הקרובה לא נפטר אף אחד, לצאת מבית־הכנסת. אולם, הוא הוסיף, כאן אין אף אחד שיצטרף לצאת בשעת תאוצרה. אפשר לתאר את תגובת הציבור לדברים אלה. לטקס היה קצת אופי של בית־כנסת רפורמי — העונג ניכר כל הזמן — אך ללא הקור הנושב בבתי־הכנסת הרפורמיים בארצות־הברית.

אין הגעתי לאוצרה, והו סיפור בפני עצמו, ולא נחמד ביותר. גבי סימן הכיאה לנו הזמנה מתקדמת, מיועדת לשלמונות הצבא האמריקאיים. העברנו את התזמנה לטטה האוגדה, בדרך המקובלת, והיכינו לתשובה. עברו ימים אחדים, ואין עונה. הייתי בטוח שתקבל תשובה חיובית. אומנם, ישנו חוק האוסר על חיילים להשתתף בטקס תפילה אזרחי, אך ברור שכאן יש מקרה יוצא דופן. במיוחד שכאן בברלין, עד כמה שידוע לי, אין רב צבאי אמריקאי. והנה אתמול התקבלה חודעת, שאסור להשתתף בטקס האזרחי, כי יש בכך עבירה על החוק נגד התיידידות עם הגרמנים! חודעה זו גרמה לי רוגז כה רב עד שיצאתי מכלי. בן־זמננו זה שנתן את ההוראה הזאת — הוא סתם עצלן לא־יוצלת היודע שהדבר הפשוט ביותר הוא לומר „לא", או שהוא פורץ מאותו חומר שממנו עשויים הנאצים. מי שלא יהיה אותו ברנש, אין לי ספק שאילו הטריח עצמו קצת ואם העניין היה איכפת לו, יכול היה להתקשר עם אחד הממונים עליו ולקבל אישור להשתתפותו. מה עוד שהיתה כאן צביעות רבה: אין אף אחד שידיד נקיות בכל מה שנוגע למגעים — מגעים מכל הסוגים — עם האוכלוסיה הגרמנית, וככל שעולים בסולם הדרגות המצב הוא חמור יותר, והנה מופיעה תוראה שכזאת. רגזתי, והחיילים שאתם אני גר שמעו מפי מלים חריפות לא מעט. החייל היהודי האחר לא יכול היה ללכת,

כי היה בתורנות. אני החלטתי שאני חולך, אפילו ברגל, אם אין אפשרות אחרת, וצריך לציין, שזוהי הליכת של 2-3 שעות, במיוחד כאשר הדרך לא נתיבת לי. יש לנו באן מפת העיר, אך לא יכולתי לקחת אותה אתי. ציירתי לעצמי מפה, סימנתי את שמות הרחובות ויצאתי לדרך. פתאום הופיע אחד הגייסים שלנו, וזה איפשר לי לקבל „טרמפ“ לשם, אך לא בחזרה. נשאר רק מכשול אחד אחרון: המייג'ור „שלי“, כלומר זה שאמו עבדתי בעבר, השאיר הודעה בשבילי שעלי להישאר במקום, כי יש לו תפקיד בשבילי: חייל אמריקאי שוכב פצוע בבית-חולים רוסי ויש להעבירו לבית-חולים אמריקאי. יהיה צורך בטורגמן. בעצם העניין איננו בתחום האחריות שלי, כי בית-החולים איננו באיזור שלנו, אך באופן רגיל הייתי מטפל בו. אולם הפעם החלטתי לטלפן למייג'ור ולספר לו את כל הסיפור על האזכרה, והוא אכן שיחרר אותי.

אם כן, יצאנו. הסתובבנו קצת בדרכים, אך סוף-סוף הגענו בזמן. בדרך חזרה היה קצת יותר מסובך: לא היה לי רצון רב ללכת ברגל. חשבתי שאם אגיע לכביש הראשי, אוכל לקבל „טרמפ“ ברכב צבאי, ובאמת נתקלתי במשאית שלנו, ועליתי עליה. אך הם לא נסעו היישר חזרה, אלא ערכו טיול על פני ברלין. ברוב המקומות כבר הייתי, אך לא היה איכפת לי לבקר עוד פעם. בין השאר הגענו אל ה„ספורטפלאץ“, ששם, באולימפיאדת 1936, לא רצו להכיר בנצחוננו של הכרטיז האמריקאי ג'סי אוואנס בריצת 100 מטר, בנימוק שהוא קוף ולא בן-אדם. היסלר נהג להופיע הרבה באותו מקום.

עוד מלים מיספר על האזכרה. לא הכל בת חיה לרוחי. קשה לדבר על כך, לאור כל מה שקרה, אך מוכרחים. ייתכן שאנשים אלה כולם מעונים, אך לא כולם קדושים. ניכר מאמץ ברור לחזור לימים עברו: הכללת „אריזסו“ של הנדל, „החיה לאלוהים“, כאילו באה להפגין שאנחנו „שייכים“, שאנחנו חלק בלתי-נפרד של הציביליזציה המערבית. אך — אבוי — אנשים אלה אינם „שייכים“ עוד. ונאזמו של ד"ר מנזר — אומנם הוא הזכיר את ארץ-ישראל במלים מיספר, אך עיקר נאזמו עסק בשליחות עם ישראל בין העמים כמפיצי רעיונות תחופש וההומאניות.

בין האנשים שאתם דיברתי התגלו אחדים בעלי עבר ציוני. אחד היה חבר פעיל ב„מכבי“. מצאתי אשה שלימדה עברית: היא נתנה בידי מכתב אל בן טלה בכפר-סבא. והיה שם ארצישראלי אחד, שלפי דבריו נקלע לברלין בשעת ביקור, בשנת 1939. לשאלתי מדוע אינו חוזר כעת, ענת שאין הוא יכול. מדוע לא? הרי הוא אזרח בריטי, ולא יהיו לו כל בעיות. כן, אמר, אך הוא נכנס לאי-אלה עסקים כעת, כספו תקוע ואין באפשרותו לזר. העניין יקח עוד חודש או חודשיים, הוא אומר. „או שנה, או שנתיים“, אפשר להוסיף על דבריו. גם זהו חלק מהסיפור.

16 ביולי:

אחרי שקיבלנו את התשובה השלילית בקשר להשתתפות באזכרה, החלטתי לכתוב מכתב למערכת „Stars and Stripes“ („כוכבים ופסים“, העתון היומי של הצבא האמריקאי). אך כשהורתי בערב ליחידה שמעתי ברדיו על הוראה חדשה בקשר לחוק אי-התיידדות עם האוכלוסיה האזרחית: מפתה מותר לטייל ולשוחח

עם תושבים במקומות ציבוריים. עכשיו, יש להגיד, אם תבוא פניה דומה לפנינו הקדמת, היא תיענה בחיוב, ואין עוד טעם למכתב שלי.

למרות הכל יש עדיין בעיות בעניין היחסים עם האורחים. מיספר החולים במחלות-מין בין החיילים באוגדה שלנו גדל באחרונה באופן מבהיל. המצב היה רע גם לפני ברלין, אך בברלין הוא נעשה הרבה יותר גרוע, כי המחלות נפוצות מאוד בין ה„פרוילינגס“ המקומיות. כאמצעי-נגד מקיימים בדיקת-מיטה כל לילה בשעה 11, ואחר כל שעהיים במשך כל הלילה. זה מיטער לכולם, אך הם נאלצים לעשות משהו מרחיק-לכת במצב שנוצר. חבל על החיילים שלנו.

היחסים עם הרוסים הגיעו לכעין רגיעה, גם ברמת הפיקוד וגם ברמת החייל הפשוט. לא שחסרות תקריות פה ושם. הנה אחת שהגיעה לאוזני ישר מעיר-ראיה: אחד הנגדים שלנו נתקע ברחוב במשאיתו והתחיל לספל בה. לשם כך שכב על הכביש מתחת למשאית, ויד שמאלו בלטה תוצה. עבר חייל רוסי, התכופף והוריד את השעון מידי של הנגד. אך האמריקאי לא איבד את עשתונותו, במהירות בעט ברוסי והפילו, ואז נחלץ במהירות מתחת למשאית והנחית ברוסי מכות רצח. אך אין להתרשם מתקריות כאלו: חוץ מהדרך המקורית שבה ניסה החייל הרוסי להשיג את מבוקשו — הם משהגעים אחרי שעונייד — זה יכול היה לקרות גם בין שני חיילים אמריקאים.

17 ביולי:

זה עתה חזרתי משארלוטסבורג. עוד לא קיבלתי את הרשימות — ביקשתי שישינו אותן בשלושה העתקים: אחד בשביל ניו-יורק, אחד בשביל לונדון ואחד בשביל תאריך — אך ראיתי אותן בהכנה. יש שתי רשימות: אחת, ובה כ־300 שמות, של היהודים שהתגוררו בברלין באופן בלתי-חוקי; ושנית, ובה כמאה שמות, של יהודים שהורו לברלין מהמחנות. כמובן, אלו רשימות חלקיות בלבד, ועדיין ממשיכים לערוך אותן. מדובר על כ־8000 יהודים בברלין עכשיו. רבים חוזרים ממקומות-מיסתור שונים. לפני שפרצה המלחמה היו בברלין 140,000 יהודים, ובתקופת-השיא של הקהילה — 185,000. מה שיש לי כבר זה מיספר מכתבים — כשבת הבטחתי שאעביר אותם לקרובים. חשבתי שבודדים ינצלו את התודמנות, ולא ציפיתי למבול. בסך-הכל לקחתי אתי 78 מכתבים — 42 לארצות-הברית, 22 לאנגליה, 11 לארץ ו־3 לדומיניונים. היו שם עוד כ־40 או 50 מכתבים שלא לקחתי. כי היו מיועדים לאמריקה הדומיננטית והמרכזית, ואינני בטוח שאוכל לשלוח אותם באמצעות הדואר הצבאי. היו גם כאלה שהכתובת עליהם לא היתה מושלמת. כאשר יביאו לי את הרשימות, בעוד ימים מיספר, תהיה בודדאי גם ערימת מכתבים נוספת. לא איבסת לי כלל לעשות זאת, אך עלי לנהוג בזהירות: אוכל לשלוח רק מכתבים אחרים בכל פעם, ועלי להוסיף כמה מלים לכל מכתב, כך שבשבוש הבא יהיו ידי מלאות עבודה, עד שאגמור. אך זהו מהו שאני יכול לעשות למען האנשים האלה.

הייתי שוב בבית-הכנסת, הביאו ספר תורה. מחברר שבברלין יש ספרי-תורה אחדים. יש ספרי-תורה שנקברו בבית-הקברות, ולפחות ספרי-תורה שגשמו

כל הזמן בביתו של יהודי אחד, פגשתי אותו כאן. למחרת להוסיף מה היה גורל היהודי לו מצאו השלטונות את ספריהתורה אצלו.

18 ביולי:

היום פגשתי את ד. [קרוב־משפחה שהיה קצין באוגדה]. סיפרתי לו שהייתי באזכרה ושם נפגשתי עם שרידי קהילת ברלין אך לא נראה לי שהוא גילה עניין מיוחד. סיפרתי לו שאני מעביר מכתבים אל קרובי משפחה במקומות שונים בעולם, והוא אמר לי: „אל תעשה זאת, אתה יודע שזה אסור“. „כן, אני יודע, אך לא איכפת לי. גם אם יתפסו אותי, לא יעשו לי שום דבר. אין במכתבים שום דבר, חוץ מה ידיעה שהכותב נשאר בחיים, ובכדי להעביר ידיעה זו אני מוכן להסתכן“. הוא אמר: „קח את המכתבים לצלב־האדום, שהם יעבירו אותם“. אמרתי: „הצלב־האדום יכול ללכת לעזאזל — זה כאילו לא עשיתי עם המכתבים שום דבר. אשלח אותם בעצמי“.

קיימת סבירות מסוימת שיפתחו את אחד המכתבים ששלחתי, ואז אני עלול לשמוע על כך מהשלטונות, אך הסבירות היא נמוכה, וגם לו היתה גבוהה יותר לא הייתי גרע. לא שיש לי רצון לעשות מעשי גבורה, אך מוכרחים לעשות משהו. אמש שלחתי חמישה, הבוקר עוד חמישה, ויקח לי כשבוע ימים עד שאפסד מתחבילה כולת.

19 ביולי:

היום חזר אלי המכתב ששלחתי לארצות־הברית אחרי הביקור בבוכנוואלד עבור האשה עם שני הילדים, זאת שסיפרה לי כי שמרה את כתובת בן משפחתה בראשה כמשך שש שנות המלחמה. כנראה זכרונה בגד בה — וכי יש פלא בדבר שלא זכרה את הכתובת המדויקת. המכתב חזר: הנמנען בלתי־ידוע. חבל.

היום יצא לי להתרועץ די הרבה. פעמיים נסעתי למטה הפלוגה, ופעם נסעתי מעבר לפוטסדאם לחפש תפוחי־אדמה וירקות בשביל הפלוגה, עלי־טגת להשלים את מנות־הקרב שאנחנו איכלים כאן. הייתי בפוטסדאם פעמים אחדות לפני־כן, אך לא השבוע. השבוע אי־אפשר להיכנס לעיר, בגלל הוועידה, ונאלצנו לנסוע מסביב. באיזור הכפרי שאליו הגענו נפגשתי עם מאיור רוסי, טוב — כמעט במאה אחוזים אני בטוח — אחד משלנו. דיברנו קצת. שמו מגרום (מהר"ם ז), שם יהודי ידוע). אמרתי לו: „אני מכיר משפחה בשם מהר"ם בני־יורק, משפחה פועלים יהודים מרוסיה“, שאל המאיור: „יהודים, באמת?“ פניו לא הראו שום סימן של התרגשות. „מילא, אינני חושב שהם קרובים שלי. אומנם, יש לי דוד בני־יורק, פרופסור למוסיקה. הוא וילדיו עשירים — הם אינם צריכים לעבוד“.

חבל שלא יכולתי להמשיך בשיחה במיוחד משום שהאיש עשה רושם של אדם פיקח ומסולפל. נראה לי שאחוז היהודים בקצונה הבינונית הוא גבוה במיוחד. אין לי עובדות סטטיסטיות, כמובן, אך חרף כדי עבודתי יצא לי להיפגש עם שלושה מאיורים, קאפיטאן אחד ושני סגנים בכירים, וזאת פרופורציה גבוהה בהרבה מאחוז היהודים באוכלוסייה הסובייטית. אינני יודע אם מצב זה חל גם על

הקצונה הגבוהה, הגנרלים. הסיפור חוזר על עצמו: בשכבות הגבוהות יש בוודאי „גמרוס קלאוזוס“, אך בשכבות הבינוניות, שבהן הסטאטוס החברתי פחות חשוב, ושעליהן מוטלת מרבית העבודה המעשית — שם מתבלטים היהודים. אלה שפנשתי עולים, ללא ספק, על עמיתיהם בסביבתם הקרובה.

...היום הייתי בבריקת-השחיה בבניין שהיה מעונם של שומרי-ראשו האישיים של היטלר. הבריקת היא בתוך סבנה, מחוממת, אורכה 75 מטר. איזו דמת-חיים היתה להם, ל„קברה“ האלה. היום הבניין הרוס ושרוף בחלקו, ובחלקו האחר שוכנים חיילים שלנו.

30 ביולי:

אחרי-הצהריים נסעתי עם הסמל היהודי בצוות שלנו לבית-הקברות היהודי בווייסקנה, מצפון לברלין, באזור הרוסי. לפני שהיגר לאמריקה, חי אותו בחור בברלין, והוא הלך לחפש קברים של בני משפחתו. בית-הקברות כמעט לא נפגע במלחמה. נראה כאילו הנאצים בכוונה תחליטו לא לפגוע בו. אולי בגלל גודל המשימה: בית-הקברות הוא גדול מאוד, 116,000 קברים. הדבר היחיד שהם עשו — הם הורידו את כל גדרות הברזל, כנראה לצורך תעשיית המלחמה, ונראה שהיו הרבה גדרות סביב אחוזות-הקבר המשפחתיות הגדולות. נוסף לזה, נפלו בתחום בית-הקברות 55 פצצות, שכוונו כפי הנראה אל בית-הרושת גדול הנמצא בקירבת מקום. פה ושם נשברו מצבות על-ידי הפצצות, אך הנזק כמעט שאינו נראה לעין. בולטת יותר ההזנחה בת שש השנים. מיספר יהודים, מעובדי בית-הקברות, הסתחרר בבית-הקברות בימי המלחמה, ובחלקם נשארו בחיים.

במקום פגשתי רב צעיר, ריזנברגר שמו, שהכניס אותנו לבית-הכנסת הקטן במקום והראה לנו שני ספרי-תורה בארון הקודש. הוא סיפר שהוא הסתיר בתוך בית-הקברות 560 ספרי-תורה — כן, 560 — וכעת הם עוסקים בהוצאתם ממקומות-המסתור באדמה. קרוב לסיום המלחמה היה המצב קשה. כמעט שנתגלו, אך הגרמנים לא הספיקו לעשות זאת; התקדמות הרוסים המהירה הצילה אותם. בימים האחרונים של הקרבות התחולל קרב גם בתוך בית-הקברות עצמו; קצין גרמני, עם שנים-עשר חיילים, התחפר במקום; אך סמל רוסי אחד — עם שני חיילים התגברו עליהם וחיסלו את ההגנדה. הסמל היהודי לקח את קבוצת היהודים שמצא תחת חסותו אך לא הצליח — כך מספר הרב — למנוע טראגדיה, בנוסף לכל מה שעבר עליהם: לפני כשבוע נאנסה אשתו על-ידי אחד הקצינים הרוסים. אני מניח שלא יפה לספר סיפורים כאלה על חבריני לנשק, אך מה לעשות? זה מה שקרה. דיברתי אל אחד השרידים, שנשאר בחיים בודד מכל בני-משפחתו שהיו במקום. יש לו כמה אחיינים במקומות אחרים: אחד בני-יורק, שלושה בארץ, והוא מקווה שייכל לצאת. הוא עבד באותו בית-קברות כמשך 25 שנים, אך אין בכוונתו להישאר שם.

רואים את המציאות ושומעים את כל הדיבורים על הרחביליטציה, הרפאט-ריאציה, הרקונסטרוקציה של היישוב היהודי כאן, ונעשה לא טוב על תבשומה. זה עתה קראתי על התוכנית ל„רקונסטרוקציה של הקהילה היהודית לאחר המלחמה“

מטעם הוצעה היהודית האמריקאית. ברור, קל להוציא חוק נגד האנטישמיות, אך אותו מאיור יהודי מתצבא האדום כבר נתן את התשובה לזה, ויפה מאוד לדבר על שוויון. כן, השוויכוח באמת מקבלים יחס של שוויון: הם מקבלים את אותן מנות המזון שמקבלים אחרים — מספיק בשביל לשכך את הרעב, לא להשביע — אך אין להם האפשרויות שיש לאחרים להשלים את המנות בדרכים שונות — עליידי מגע עם תושבי הכפרים או בכסף. „זכות לחזור לעיסוקיהם הקודמים” — אך העיסוקים אינם קיימים עוד. יחסי המסחר והכלכלה הקודמים נמחקו מעל פני האדמה. „זכות להקים מחדש את מוסדות הדת, החינוך והסעד” — בדיחת ממש. אני מניח שיחדשו את בית־הקברות. יש בבית־קברות זה בלבד 116 אלף קברים, וסך־כל הגותרים בחיים, לפי דברי הרב, הוא 5500 נפש. וכן הלאה. אך כל זה נשמע טוב ויפה, והציבוריות היהודית, כפי הנראה, מוכנה „לקנות” נוסחאות אלו.

עניין בית־הקברות מזכיר לי: ח.ק. ביקש ממני, אם אני אציע אי־פעם לברלין, לגשת למקום שבו עמד פעם בית־הספר היהודי שבו הוא למד, ועליידי בית־קברות יהודי עתיק, ששם קבור בין השאר משה מנדלסון. המקומות הם במזרח העיר, ולא יצא לי להיות שם עדיין, אך שאלתי מיספר אנשים, משרידי הקהילה, והם סיפרו שאין שם מה לראות כלל. את בית־הספר ואת תבניתו שלידו הפכו עוד ב־1938 לבית־מחוי ליהודים זקנים, ותבניתו שלידו נהפך אחר־כך מרכז לאוואקואציה — משם שלחו יהודים למחנות. בית־הספר עצמו הפך להיות בית־חולים יהודי ומצב הקבנה שלו עלוב. מרכז האוואקואציה נשרף. בית־הקברות — ממנו לא נשאר אפילו זכר. טילקו את המצבות, חרשו את השטח והפכו אותו לגני־ירק עלי־גבי מנדלסון וכל השאר.

כרוסים לא נתקלתי היום, חוץ מבסגן אחד, שעצר אותנו ולא נתן לנו להמשיך. כנראה עברנו את שטח בית־הקברות והגענו לגבול העיר ברלין. לאיזור הרוסי שמחוץ לעיר ברלין אסורה עלינו הכניסה. מותר להתחבב וחיפשי באיזור הרוסי רק בתחום העיר.

21 ביולי:

אמש שוב ביקרתי אצל משפחת סימון. תבן עובד במימשל הצבאי, ומצבו שם איתן למדי, אף כי כמעט שאין לו מה לעשות. אך גם לאחרים — אין. בעייתם העיקרית הוא מזון, הבעיה הכללית בעיר. הבטחנו לעזור להם והצלחתנו להביא כמה מיצרכים מהמטבח שלנו: כ־2.5 ק"ג בשר בקר מעושן — אני מגיח שזה יותר מכל הבשר שהם ראו במשך השנה האחרונה, — קופסת מציצת גדולה, ליטר חלב. גם טאבאק, וחולצת צמר שתתאים לבת. הם למדו לקבל מחנות — אף כי אינם מבקשים דבר — ואנחנו מישתדלים להקל עליהם עליידי שלוקחים גם מהם משהו — תפוחים ירוקים, כמה דובדבנים ואוכמניות מהניגה. מתקבל כאילו יש כאן חליפין, ולא מתת־יד. אך הבעיה אינה חריפה — לא נשאר אצלם הרבה מהגאוזה והכבוד העצמי.

הבוקר היה מיסדר: כל הטאנקים והכלים הכבדים האחרים של החטיבה הועמדו בטור לאורך ה„אויטבאהן”, והגדולים „סוקרים אותם. כל יום בא משהו אחר.

באחד הימים היה זה הגשיא טרומן, למחרת — הגנרל מארשאל ומזכיר-המדינה סטימסון, וחיים היה תורם של האנגלים: „ויני“ (צירציל), בתו, הפילדמארשאל מונטגומרי, אטלי, אנחנו עמדנו בצד, קהל סקרנים לכל דבר, עלייד ראש הסור...

23 ביולי:

...חוסר הכבוד העצמי אצל הגרמנים האלה עובר כל גבול. בבית עליידנו גר אחד שהיה פרופסור למוסיקה, היה ידוע כחבר מושבע במפלגת הנאצית ועסק בתעמולה למען המפלגה. כשהיו באים המטוסים האמריקאיים היה צועק לעומתם: „חזירים“, „רוצחים“, ומה שהיה לו להגיד על הרוסים אפשר לתאר. אך כשהגיעו הרוסים, בו ביום הלך אליהם והציע את שירותיו לסידרת קונצרטים. כעת, כשהגיעו אנחנו, היתה לו החוצפה לגשת אל הקפטין שלנו ולקבל ממנו רשות לאסוף את שאריות-המזון מחדר-האוכל שלנו (הגרמנים עושים זאת כאן באופן קבוע). במשך כמה ימים הוא עשה זאת, עד שנודע לנו מיהו הברגש הזה. צריך היה לערוך חקירה, אך התלכתי שאני יודע עליו מספיק, מבלי לחקור תלאת. אחמול, כשראיתי במטבח עם כמה סירים, פניתי אליו: איך אינו מתבייש? איפה הכבוד העצמי הארי שלו? וכו'. הוא הסתלק אחת-שתיים, אך אני בטוח שכאשר תגיע לכאן יחידה אחת במקומנו הוא יופיע שוב, יספר שאף פעם לא היה נאצי ("Nie Nazi"), ואת הבריוחה הנפוצה ביותר כאן). ואחד החיילים המטופשים בודאי יכתוב מכתב הביתה, ויתאר כמה נפלאים הם הגרמנים הטובים, וכמה מתנכלים להם על לא עוול בכפם. לפעמים הם נכנסים לך מתחת לעור. אמש, לפנות ערב, יטבתי על אחד הספסלים ברחוב וקראתי. עברה אישה עם צללת-ילדים, ובה ילד כבן שנתיים. הילד הסב את תשומת-לבו, וכנראה עשיתי איזשהי תנועה לעומתו. מיד נעמדה תאשה עליידי ואמרה: „אולי יש לך שוקולדה בשביל הילד?“ בני העם הפליון, שילכדי לעזאזל!

24 ביולי:

אתמול סוף-סוף הופיע תאיש והביא את הרשימות. שני עותקים שלחתי — אחד לגני-יורק, אחד אל אברהם הרמן בתנהלת הסוכנות בארץ — ואת העותק השלישי אשלח לברל לוקר בלונדון. את העותק שהלך לגני-יורק התלכתי להפנות לדוד נרטהיים, מזכיר המפלגה. זאת ככלות הכול הכתובת הנכונה בשבילי, ואם ד"ר סוקול במשרד — אני בטוח שהחומר לא ילך לאיבוד ולא יישאר תקוע באיזושהי מגירה.

לרשימות צירפתי גם מכתב די ארוך על מצב הקהילה היהודית כאן. בסך-הכל מצבם רע למדי, לכאורה הם מקבלים טיפול שווה לאחרים, אך למעשה מצבם הרבה יותר גרוע ממצב קורבנות הנאצים הזרים האחרים, או ממצב הגרמנים הנאצים לשעבר (תאומנם לשעבר?). הבעיה העיקרית היא בעיית המזון. האחרים — במיוחד אנשי המקום — מסוגלים להשלים את מנות המזון העלובות בצורות שונות, בעוד סליהודים זה כמעט ולא ניתן, והרי בשל מצבם הפיסי הירוד, אחרי שנות חיים בהסתה, על סף הרעב, הם וקוקים לטיפול מיוחד. תאיש אתו דיברתי מלא מרירות

על היחס שלו זכו עם גמר השלטון הנאצי. הם ציפו לתרבות מן הרוסים, אך לגבי אלה כולם נחשבים לגרמנים. כעת שולטים האנגלים באזור, אך עברו שבועות אחדים ולא הל כל שינוי. הם רוצים שני דברים: (1) מזון, (2) אפשרות לצאת מגרמניה. אומרים שיבוא נציג האירגונים היהודיים העולמיים, אך עד כה הוא לא הגיע. במשרד ראשי-העיר מחלקים הטבות (חד-פעמיות) לכל מי שיכול להוכיח שהוא היה קורבן הנאצים עקב השקפותיו הפוליטיות או עקב פעולה אנטי-נאצית. אך היהודים אינם יכולים ליהנות מהטבות אלו, כי אין באפשרותם להוכיח שהם היו אנטי-נאצים פעילים! הקהילה היהודית מתחילה להתארגן רק עכשיו. קשה להקים אירגון לכל העיר, בגלל חלוקתה לאזורי-כיבוש, ומשום כך מתארגנים ועדים לפי שכונות. הקשר שלי הוא עם האירגון בשארלוטנבורג, באזור-הכיבוש הבריטי. זהו, כפי שנמסר לי, הגדול ביותר. אך אני מקווה להגיע גם לאחרים, אף כי הם מרוחקים מאתנו, והדבר לא יתה קל.

ברשימה כ-500 שמות — יותר מ-400 אנשים שהיו בברלין במחתרת, וכ-70 שחזרו מהמחנות. אין זאת רשימה של כל יהודי ברלין, אפילו לא כל יהודי שארלוטנבורג: אין ברשימה שמות אנשים בקאטגוריה השלישית, הגדולה ביותר במיספר — יהודים שהיו בברלין בימי המלחמה באופן חוקי, משום-מה כמעט ללא הפרעה מצד הגסטאפו. יש ביניהם נשואים לגרמנים, או כאלה שילדיהם התנצרו לפני שחוקי גירעברג נכנסו לתוקף, או כאלה שמסיבה זו או אחרת זכו למעמד מועדף.

יחד עם הרשימות קיבלתי עוד כ-50 מכתבים. יש לי שוב תעסוקה לשבוע.

25 ביולי:

אתמול הלכתי לקונצרט הפילהארמונית של ברלין — 65 נגנים בסך-הכל, אך תזמורת סימפונית בכל זאת. בתוכנית: הפתיחה, „מזרח פרינגל" למנדלסון, הקונצרט לצ'לו של שומאן, וסימפונית של צייקובסקי. הכל לפי צורכי הזמן: מנדלסון — היהודי, סמל המוסיקה שדוכאה בימי הנאצים; צייקובסקי — בשביל הרוסים; שומאן — לגרמנים.

26 ביולי:

תעיסוק שלי נמשך: הבוקר שוב שלחתי כתריסר מכתבים. נשארו לי עוד כ-50, מתוך 130 שקיבלתי בסך-הכל. הסבלנות בכתיבת התוספות פוקעת, ואני הולך ומקצץ את אורכן כל הזמן. אך אין זה חשוב — העיקר שהמכתבים יגיעו. אני קורא כל מכתב, כי אינני רוצה לקחת על אחריותי העברת שום מידע חוץ מדברים אישיים, למקרה שאחד המכתבים ייפתח לבדיקה. אני קורא הרבה דברים טובים לבבות. זה עתה קראתי, במכתבה של נערה, הכותבת: הלואי והייתי במקום שבו נמצאים הורי.

אמש נפתח מועדון תחילים של הפלוגה שלנו. שתי בירה, והיו קצת ריקודים. היו בנות — מאוכלוסיית העקורים, צרפתיות, בלגיות, פולניות, המחכות להעברתן הביתה. היו גם כמה חיילות אמריקאיות, ולא חסרו כמה „פרוילינס" מקומיות.

עקיבא סקידל

החיילות האמריקאיות לא קיבלו זאת כלל וכלל, במיוחד אלו שהגיעו זה עתה מעבר לים. זהו צד נוסף לעניין ההתייחדות עם האוכלוסיה המקומית. אני מניח שהבנות בבית לא מקבלות בקלות את העובדה שהחיילים כאן מתעסקים עם הבנות המקומיות. אך לא יעזור להן כלום: אלו נמצאות כאן, וזה כל מה שקובע. לי כל זה לא נוגע, אך אמש גם לי היה איכפת, כשראיתי את החיילים שלנו יושבים ושותים בירה עם ה„פרויליינס“.

29 ביולי:

אמש התקבל מברק מהקרובים של משפחת סימון. לקחתי את המברק אליהם, וכמובן, הם היו נרגשים עד מאוד. מבטיחים שישלחו חבילות בקרוב, ואני מקווה שיגיעו. הם זקוקים למזון. לי אין אפשרות לעשות עבורם הרבה. אנחנו אוכלים בחדר-אוכל כללי, ואין אפשרות לקחת אוכל הביתה.

1 באוגוסט:

היום התחילו לדבר ברצינות על תזונה. יש סימנים שאנחנו עומדים לעבור למקום חדש בימים הקרובים ביותר. לאן — אינני יודע, אך אני מניח שמכתבי הבא כבר לא יהיה מברלין.

IN THIS ISSUE

Evidence

- **A. Weinrib**, a Jewish physician, who was head of the Jewish Hospital in the Wilna Ghetto during the war years, and knew its leaders closely, is relating the story of the hospital and, among the rest, deals with the controversial personality of the head of the Judenrat, Jacob Gens. Some of the facts in this article are published for the first time.
- **Frania Broide**, of Kibbutz Kfar Menachem, gives evidence of a mother to an infant, relating to her experience during "those years". The main part deals with the time she spent in a bunker in a village near Grodno.
- **Akiha Skidel**, of Kibbutz Kfar Blum, who served with the U.S. Army, publishes letter written to his family, while he was stationed in Berlin in the summer of 1945.

Research

- We bring herewith the preface to the diary of Adam Tcherniakov, head of the Warsaw Judenrat, now published in English. The preface was written by Professors Raoul Hilberg and Stanislaw Staron, of the University of Vermont, U.S.A.
- **Joseph Gouvrin** tries to determine whether there was a Jewish factor in the relations between Nazi Germany and the U.S.S.R. before the German invasion, in June 1941.
- **Hava Wagman-Eshkol** publishes here her research study on the Trans-Dniester Plan for the transfer of Jews, expelled (from Roumania) to this province, to Eretz Israel. She tries to examine whether there was a possibility to save lives or this was just another Nazi attempt to cheat.

Dokumentation

- The activities of the Hashomer Hatzair Movement in Poland, after World War II, is found in the legacy of **Israel Glazer**, of Kibbutz Nir-David. It was written shortly after the liquidation of the Movement in Poland.

Articles

- **Nathan Eck** comments on the concept of "Kiddush Ha-Shem" (Martyrdom) and "Kiddush He-Haim" (Sanctity of human life).
- **Pesach Schindler** offers his remarks to the discussion on "Faith after the Holocaust", which was begun with the article by A. Donat.